

ڊاڪٽر قاضي خادم

سنڌي خاڪا نويسيءَ جي ارتقا

خاڪو بنيادي طرح جيون ڪهاڻيءَ جو ئي هڪ قسم آهي (۱) فرق صرف اهو آهي ته هن صنف ۾ جيون ڪهاڻيءَ واري طوالت ۽ تفصيل کان هاسو ڪيو ويندو آهي. قدامت جي لحاظ کان هيءَ صنف سنڌي ادب ۾ ان ئي دور ۾ شامل ٿي چڪي هئي، جڏهن جيون ڪهاڻيءَ ۽ آتم ڪهاڻي سنڌي ادب ۾ پير هاتو هو. ان جو اندازو سنڌي ساهت سوسائٽيءَ جي ماهوار رسالي جي سپنمبر ۱۹۱۶ع واري شماري ۾ آيل خاڪن مان لڳائي سگهجي ٿو. جن ۾ صديق فقير، وٽايو فقير، جادو فقير، سوايو جاجڪ وغيره جا خاڪا ڏنل هئا (۲)، پر ان کان به اڳ ۱۸۸۸ع ۾ ڪيترن ئي مذهبي شخصيتن جا جيون خاڪا لکجي چڪا هئا جيڪي ۱۹۳۹ع ۾ شايع ٿيا (۳). هن مجموعي ۾ ڪبير، ميران پاڻي، نامديو، شاه عبداللطيف

(۱) قاضي خادم، ڊاڪٽر، ”جيون ڪهاڻيءَ جو فن“، ڪوئجهر-۳،

سنڌي شعبو، سنڌ يونيورسٽي، ۱۹۸۹ع، ص ۹۸.

(۲) جڳتيائي لالچند امرڏنومل ”سنڌ جون سوکڙيون“ رسالو نمبر ۹-

ٽيون ورهيه، سنڌي ساهت سوسائٽي حيدرآباد، ۱۹۱۶ع.

(۳) ملڪاڻي منگهارام، ”سنڌي نثر جي تاريخ“، زيب ادبي مرڪز

حيدرآباد، ۱۹۷۷ع، ص ۱۲۳.

ڀٽائي، صورت بهار، سامي، شيخ سعدي، شيخ فريد، تاراچند،
 بلاشاه، گل محمد، قليچ بيگ ۽ خاڪي جا جيون خاڪا ڏنل آهن.
 هن کان اڳ ۱۹۲۰ع ۾ مولچند پرسرام جو ”ودوان ناريون“،
 ۱۹۲۱ع ۾ ايلارام پريمچند ۽ چينمل پرسرام جو ڪتاب ”صوفي سڳورا“،
 محمد مديق مسافر جو ”صوفي سونهارا“ ۽ ”سجڻ زالون“، ۱۹۲۱ع ۾
 فتحچند مينگهراج جو ”ڀارت ڀوشن“، ”هندو پرش ۽ ناريون“، ۱۹۳۰ع ۾
 مولانا دين محمد وفائي جو ڪتاب ”هندستان جون راڻيون“، ۱۹۳۱ع
 ۾ ٽهلام آسودومل جو لکيل ”سنڌ جا سنت“ ۽ ۱۹۳۲ع ۾ ٺٽي
 ”امريڪا جا مهاپرش“ (جنهن ۾ ابراهيم لنڪن ۽ ٻين اهم شخصيتن جا
 جيون خاڪا آهن، اصل لکيل ڊاڪٽر سنڊر لنڊ) ۽ نرملداس گربخشاڻي ۽
 جا لکيل جيون خاڪا ”سنڌ جا مٿيا“ شايع ٿيو جنهن ۾ ساڌو نولراءِ
 ۽ هيرانند، ڏيارام گدومل، ڏيارام چينمل، ديوان ڪوڙومل ۽
 ڀڳت روپچند، سيٺ هرچندراءِ وشنڊاس ۽ ريجوهومل لاهوريءَ جا جيون
 خاڪا آهن.

۱۹۳۶ع ۾ ”سنڌي سونهارا“ جي نالي سان ڪتاب شايع ٿيو
 جنهن ۾ ساڌو نولراءِ ساڌو هيرانند، ڏيارام گدومل، ڪوڙومل چندن مل،
 مرزا قليچ بيگ، ڀاڻي مولچند مينگهراج ۽ سري رام ڪرشن جا جيون
 خاڪا آهن، جيڪي سلسليوار هنن ليکڪن جا لکيل آهن:
 نرملداس گربخشاڻي، واڌومل مولچند، شيوارام ڦيرواڻي، چرنڊاس ٺاڪر،
 مرزا همايون بيگ، ٽهلام آسودومل ۽ پرڀداس برههچاري. (۴)

ان شروعاتي دور ۾ صرف مذهبي شخصيتن يا سماجي
 ڪارڪنن جي جيون بابت ئي خاڪا لکيا ويندا هئا جيڪي دراصل

جيون ڪهاڻين جي طرز جا ٿي هوندا هئا. ليڪن جديد دور ۾ لکجنڙ خاڪا انهن کان ڪي قدر مختلف آهن. دنن خاڪن ۾ هڪ شخص جي نجی زندگيءَ جي احوال مان گڏ هن جي انهن خوبين ۽ خاصيتن کي پڻ اجاگر ڪيو وڃي ٿو جن جي ڪري هو مشهور آهي. اهڙيءَ طرح غور سان ڏسبو ته هن دور ۾ اسان جي سنڌي ادب ۾ ٻن قسمن جا خاڪا ملن ٿا.

(۱) جيون خاڪا

(۲) ادبي خاڪا يا شخصي خاڪا

جيون خاڪا گهڻو ڪري مذهبي، سماجي ۽ سياسي شخصيتن جي باري ۾ هوندا آهن، جن ۾ ڪنهن به قسم جي واڌاءَ کان ڪم نٿو وٺي سگهجي ۽ هنن جي حياتيءَ جو احوال جيئن جو تيئن بيان ڪرڻو ٿو پوي، خاص ڪري مذهبي شخصيتن جي حياتيءَ جي بيان ۾ ڪابه تبديلي پسند ۽ برداشت نٿي ڪئي وڃي ۽ نه ئي تاريخي انگن اکرن ۾ ڪا قدر ڪار ڪرڻ ممڪن آهي. سنڌي ٻوليءَ ۾ لکيل جيون ۽ ادبي خاڪن جا اهم ڪتاب هي آهن:

سجڻ زالون:

محمد صديق مسافر جي لکيل هن ڪتاب ۾ مغل خاندان جي عظيم عورتن جا خاڪا ڏنا ويا آهن. هي ڪتاب چئن ڀاڱن ۾ ورهايل آهي، هي ڪتاب مسلم ادبي سوسائٽي پاران ۱۹۳۲ع ۾ شايع ڪيو ويو.

قوهي اڳواڻ:

ايم. آر. مائيداساڻيءَ جو لکيل هي ڪتاب مک کانگريسي اڳواڻن جي حياتيءَ جي مختصر خاڪن تي ٻڌل آهي. هن ڪتاب ۾ ايلن هيوم، دادا ڀائي نوروجي، لوڪمانيه بال گنگا ڌر تلڪ،

گوکلي، ڊاڪٽر اينٽي بيسنت، ٻنڌت موٽيلهن نهرو، لال لچيٽراءِ،
حڪيم اجمل خان، ديش ٻنڌو سي - آر - داس، مهاڻا گانڌي، سروجني
نائيدو، ٻنڌت جواهر لال نهرو، سيش چندر بوس، اجاريه ڪرپالائي،
جيرام داس دولٽرام، مولانا ابوالڪلام آزاد، رابندر ناٿ ٿيگور،
ڊاڪٽر چوٿرام ۽ ٻين ڪيترن ئي برڪ سياسي اڳواڻن جي حياتيءَ
جا احوال ڏنل آهن. هي ڪتاب هڪوڙو مل سنڌي ساهتيه منڊل
طرفان ڊسمبر ۱۹۳۵ع ۾ شايع ڪيو ويو.

جواهر الانسان:

شمس العلماء مرزا قليچ بيگ جو لکيل هي جيون خاڪن جو
مجموعو، ۴۲ اهم اسرڪي ۽ يورپي شخصيتن جي جيون خاڪن
تي ٻڌل آهي. هي احوال نوبل سيريز ۽ ٻين ڪتابن تان ورتل آهي.
انهن شخصيتن ۾ سقراط، نيوٽن، ٻنجامن فرينڪان، فلورنس
نائينگل، جارج واشنگٽن، سر رچرڊ برٽن، مارڪوس، سر ٻارٽل
فريئر ۽ ٻين ڪيترن سياستدانن توڙي مائسٽرڊانن جا خاڪا ڏنل آهن.
هي ڪتاب نئين سنڌي لائبريري پبلوٽسڪي پريس، ٻنڌو آشرم
حيدرآباد طرفان ۱۹۳۶ع ۾ شايع ڪيو ويو.

حالات الاوليا:

مرزا قليچ بيگ جو لکيل هي ڪتاب ولين ۽ بزرگن جي
جيون خاڪن تي ٻڌل آهي.

جانب گذاريم جن سڀين:

محترم جي-ايم سيد جو لکيل جيون خاڪن تي مشتمل هي
ڪتاب ٻن حصن ۾ آهي. هن ۾ استاد، زميندار، درويش، قومي
ڪارڪن، سياستدان، اديب ۽ عالم، نامور آفيسر ۽ مرد توڙي عورت،
سماجي ڪارڪنن جا مختصر جيون خاڪا ڏنل آهن. انهن مان

گهڻا تڻا اهڙا آهن جن سان مصنف جا ذاتي نوعيت جا لاڳاپا رهيا آهن، ۽ ڪي سندن سياسي ۽ سماجي سفر جا ساٿي به هئا. انهن ۾ سرزا قليچ بيگ، علامه آء آء قاضي، چينيل پرسرام گلراجاڻي، خان بهادر عظيم خان، سردار بهادر محمد بخش ”ڪوچهي“، غلام محمد پرکڙي، شيخ عبدالعجيد سنڌي، ڊاڪٽر نور محمد شيخ، مسٽر جمشيد نسروانجي، غلام علي ڇاڳلا، ڊاڪٽر دائود هوتو، ڊاڪٽر ڪربخشاڻي، پير ويل مهرچند آڏواڻي، مخدوم محمد زمان طالب الموليٰ، لالچند امر ڏنو مل، سر شاهنواز ڀٽو، شيخ اياز، پير علي محمد راشدي، شهيد الاهي بخش سومرو ۽ ٻين ڪيترن جا جيون خاڪا ڏنل آهن. هي ڪتاب سنڌي ادبي بورڊ ۱۹۶۷ع، ۾ شايع ڪيو. سانگي ڪي ساريان:

هي شيخ عبدالرزاق راز جي لکيل خاڪن جو مجموعو آهي. جنهن ۾ شيخ اياز، مرحوم عظامحمد حامي، پروفيسر ميمڻ عبدالعجيد، آغا سليم، نارائڻ شام، عبدالحليم جوش، اياز قادري، غلام رباني ۽ پروفيسر رام پنچواڻي جا خاڪا ڏنل آهن. هي خاڪا به ادبي قسم جا آهن ۽ نهايت دلچسپ آهن. خاص ڪري انهن جي ٻولي تمام سهڻي آهي.

آفاق صديقيءَ هي ڪتاب لطيف يادگار ڪميٽيءَ طرفان ۱۹۷۱ع ۾ شايع ڪرايو.

اسان جي آزاديءَ جا اڳواڻ:

مرحوم جي-الانا جي هن ڪتاب ۾ انهن اهم شخصيتن جا جيون خاڪا آهن، جن جو هن ننڍي کنڊ لڳي سياست تي اهم اثر هو. انهن ۾ مجدد الف ثاني، شاه ولي الله، حيدر علي ٽيپو سلطان، هوش محمد قمبراڻي (هوشو شيدي)، سر سيد احمد خان،

علامہ اقبال، مولانا حسرت موہانی، قائد اعظم، مولانا عبید اللہ سنڌي،
لياقت علي ۽ ٻيا ڪيترا اهم سياسي اڳواڻ شامل آهن.

انگريزيءَ ۾ لکيل هن ڪتاب جو ترجمو پروفيسر ڊاڪٽر اياز
قادريءَ جو ڪيل آهي، جو تمام سليس، ادبي ۽ فهميدو آهي.
هي ڪتاب قائد اعظم اڪيڊمي ڪراچي طرفان ۱۹۸۰ع ۾ شايع
ڪيو ويو.

پوين جي ڀڄار:

محمد موسيٰ ڀٽو جو لکيل هي ڪتاب اصل اردوءَ ۾ آهي،
جتان سنڌي ۾ ترجمو ڪيو ويو آهي. هن ۾ جن شخصيتن جا جيون
خاڪا ڏنل آهن تن ۾، خان بهادر حسن علي آفندي، مولانا تاج محمد
امروٽي، جان محمد جوڻيجو، شيخ عبدالمجيد سنڌي، جي. ايم سيد،
مولانا خير محمد نظاماڻي ۽ ٻين جا جيون خاڪا شامل آهن.

هي ڪتاب سنڌي ۾ انور جو کڻي ترجمو ڪيو ۽ ۱۹۸۳ع
۾ شايع ٿيو.

تذڪرةٔ شاههيو سنڌ:

مرحوم مولانا دين محمد وفائي جو لکيل هي ڪتاب سنڌ جي
مشاهيرن جي جيون خاڪن تي مشتمل آهي. هن ۾ سنڌ جي عالمن،
بزرگن ۽ اهم شخصيتن جي حياتيءَ جو مختصر پر اهم احوال ڏنل
آهي انهن ۾ ۴۵۲ شخصيتون شامل آهن.

انهن ۾ مخدوم ابوالحسن ڏاهري، ابو علي سنڌي، مخدوم ابوبڪر
هالاڻي، ابوالحسن ٺٽوي، ابوالقاسم نمڪين، مخدوم احمد هالاڻي،
محمد حسن ٻيڪس، شمس الدين بلبل، عبدالغفور همايون، مرزا قليچ بيگ،
سيد ميران محمد شاه، يوسف نانڪ، آخوند رحمت الله هالاڻي، مخدوم
حضرت سرور نوح هالاڻي، شيخ حماد جمالي، آخوند قاسم هالاڻي،

قاضي قاضن، شيخ نوح کيبرائي، شاه لطيف، قادر بخش بيدل،
خواجہ محمد زمان لنواري وارو، سچڏنو فقير ۽ ٻيا ڪيترا ئي اهل علم
شامل آهن.

هي ڪتاب سنڌي ادبي، بورڊ طرفان ۱۹۸۵ع ۾ شايع
ڪيو ويو.

سدا ساوا ٻن:

هن ۾ دنيا جي چئن انقلابي اديبن جا جيون خاڪا آهن، جيڪي
ولي رام ولي سنڌيءَ ۾ پيش ڪيا آهن.

انهن ۾ فلسطين جي شاعر محمود درويش جو انٽرويو، ڪهاڻيڪار
بشال جو جيون خاڪو، چليءَ جي شاعر بېلگورودا ۽ اسپين جي
انقلابي ليکڪ فرېڊرڪو ڪاريسا لورڪان جا جيون خاڪا آهن.
هي ڪتاب سڳنڌ پبليڪيشن طرفان ۱۹۸۴ع ۾ شايع ڪيو ويو.

جديد سياست جا نو رٿن:

هن ڪتاب ۾ محترم جي ايم سيد ننڍي کنڊ جي سياست جي
اهم رڪنن جي حياتيءَ جو انگن اکرن سان احوال ڏنو آهي، هنن
۾ مشهور ٿياسافست ڊاڪٽر اينڊي بسنت، مهاتما گانڌي، پنڊت جواهر
لعل نهرو، مولانا ابوالڪلام آزاد، سر سيد احمد خان، مولانا محمد علي
جوهر، علامه اقبال ۽ قائد اعظم جا جيون خاڪا ڏنل آهن. هنن
خاڪن ۾ تاريخ جي هنن اهم ڪردارن جي سياسي، سماجي توڙي
عملي زندگيءَ سان گڏ هنن جي حياتيءَ جو مستند احوال قلمبند ڪيو
ويو آهي.

هي ڪتاب ٻيو دفعو توڙي پبليڪشن طرفان ۱۹۸۶ع ۾ شايع
ڪيو ويو آهي.

مشاهير اسلام :

هن ڪتاب ۾ ۵۴ مشاهير جا جيون خاڪا ڏنا ويا آهن. انهن ۾ حضرت اويس قرني، حضرت سلمان فارسي، عمر بن عبدالعزيز، خواجه حسن بصري، حڪيم عمر خيام، شيخ عبدالقادر جيلاني، سلطان صلاح الدين ايوبي، حافظ شيرازي، حڪيم بوعلی سینا، شيخ فريد الدين عطار، خواجه نصير الدين طوسي، شيخ ابو الفضل ۽ فيضي، شيخ بهاء الدين ذڪريا ملتاني اولياء ۽ ٻين اهم شخصيتن جو ذڪر آهي. مولوي عبدالرحيم مگسيءَ جو لکيل هي ڪتاب انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي طرفان ۱۹۸۶ع ۾ شايع ڪيو ويو آهي.

ادبي خاڪا :

جديد دور ۾ سنڌي ادب ۾ خاڪن لکڻ جو رواج زور وٺي ويو آهي. هي خاڪا شخصي قسم جا ٿين ٿا ۽ انهن جو انداز مزاحيه ۽ طنزيه ٿئي ٿو. اهي خاڪا هڪ شخص جو صرف ظاهري خاڪو نٿا پيش ڪن، پر هن جي فڪر ۽ سوچ پڻ ظاهر ڪن ٿا. اهي خاڪا دلچسپ به ٿين ٿا ۽ معلوماتي پڻ. انهن کي پڙهڻ سان پڙهندڙ ان شخصيت کي پنهنجي تمام ويجهو ٿو محسوس ڪري، جنهن جي باري ۾ خاڪو لکيل آهي.

سنڌي ادب ۾ هن قسم جي خاڪن جو رواج پير علي محمد راشديءَ ”اهي ڏينهن اهي شينهن“ لکي وڌو ۽ علي محمد بروهي ۽ عبدالقادر جوڻيجي پنهنجين لکڻين سان ان کي زور وٺارايو. ادبي خاڪن جا ڪي اهم ڪتاب هي آهن.

اهي ڏينهن اهي شينهن :

پير علي محمد راشديءَ جي لکيل هن ڪتاب جا ٽي حصا آهن جن ۾ اهر سنڌ ۽ لوئر سنڌ جي ڪيترن ئي اهم شخصيتن، اديبن،

شاعرن، سگهون، سياستدانن ۽ سماجي ڪارڪنن جا خاڪا ڏنل آهن، جيڪي پنهنجي سهڻي ٻولي ۽ دلچسپ انداز جي ڪري ادبي نوعت جا آهن.

هن ۾ خيرپور، سکر، شڪارپور، جيڪب آباد، لاڙڪاڻو، دادو، ڪراچي، حيدرآباد، ٺٽو، ميرپور خاص، جهوڪ شريف ۽ ٻين علائقن جي اهم شخصيتن، اديبن، شاعرن، عالمن، سياستدانن ۽ استادن جو نهايت دلچسپ بيان ڪيل آهي.

هن ڪتاب جا ٽي حصا سنڌي ادبي بورڊ حيدرآباد مان ۱۹۶۶ع، ۱۹۸۰ع ۽ ۱۹۸۱ع ۾ شايع ڪيا ويا.

هو ڏوٿي هو ڏيلهن:

هي ڪتاب مرحوم حسام الدين راشديءَ جي يادگيرن جي متعلق آهي جنهن ۾ هن ڪيترن عالمن، بزرگن، اديبن ۽ شاعرن جا خاڪا به لکيا آهن، جو انهن مان هنن جي زندگي جي اهڙن پهلوئن جي خبر پوي ٿي جيڪا جيون خاڪي يا جيون ڪهاڻيءَ ۾ ملڻ مشڪل آهي، تنهنڪري هي شخصي ۽ ادبي قسم جا خاڪا آهن.

هن ۾ نواز علي نياز، حيدر بخش جتوئي، ڪامريڊ عبدالقادر، نواب حاجي امير علي خان لاهوري، سر شاهنواز ڀٽو، ديوان ڀرتاب راءِ، ديوان ڪندن سنگهه، قاضي فضل الله، سر عبدالله هارون، حسن علي آفندي، نور محمد وڪيل، نهچلداس همت سنگهائي، پير الاهي بخش، مرزا قليچ بيگ، مير عبدالحسين ”سانگي“، مهاتما گانڌي، ابوالڪلام آزاد، ڊاڪٽر گربخشاڻي، ڊاڪٽر دائود پوٽو، مولانا دين محمد وفائي، ڪاڪو چينمل، پروفيسر شاهائي، پيرومل،

لالچند اسر ڏنومل ، ڪشچند عزيز ۽ ٻيا ڪيترا ئي اديب شاعر ۽ شاهير شامل آهن .

هي ڪتاب سنڌي ادبي بورڊ ۱۹۷۷ع ۾ شايع ڪيو .

جبل گهاري ۾ جن سان :

هي طارق اشرف جو لکيل ڪتاب آهي ، جنهن ۾ هن پنهنجي سياسي اسيريءَ دوران جبل ۾ ملاقاتي ساٿين جا ادبي ۽ سياسي خاڪا ڏنا آهن . هنن ۾ شيراز مزاری ، پروفيسر غفور ، جنرل شيراز خان چوڌري ظهورالاهي ، جنرل نيازي ، مير رسول بخش خان ، شاهنواز خان جوڻيجو ، رسول بخش ٻليجو ، شاه محمد شاه ، قمر راجهر ۽ تنوير عباسي جا خاڪا شامل آهن .

هي ڪتاب نيو فيلڊس پبليڪيشن حيدرآباد طرفان ڊسمبر ۱۹۷۷ع ۾ شايع ڪيو ويو .

شڪليون :

ادبي خاڪن جو هي مشهور ڪتاب عبدالقادر جوڻيجو جو لکيل آهي . هن جهڙو دلچسپ ۽ سهڻي ٻولي وارو خاڪن جو ڪتاب موجوده دور ۾ ڪو ورتلي ٿيندو .

هن ۾ آغا سليم ، نسيم کرل ، خهرالنساء جعفري ، نمره زرین سرفراز راجڙ ، حميد منڌي ، سائيو اوڻو ، شوڪت حسين شورو ، مدد علي منڌي ، ڊاڪٽر عبدالجبار جوڻيجو ، مرزا مراد علي ، تنوير جوڻيجو ، علي محمد چانگ ، علل فقير ۽ ناز ڀٽي جا خاڪا شامل آهن .

هي ڪتاب نيو فيلڊس پبليڪيشن سال ۱۹۷۹ع شايع ڪيو .

جيءَ جھروڪا :

مھتاب محبوب جي هن ڪتاب ۾ ڪيترن ئي اديب لکڪن

هيءَ جهروڪا :

مھتاب محبوب جي هن ڪتاب ۾ ڪيترن ئي اديب ليکڪن ۽ لکڪائن جا وڻندڙ خاڪا آهن. نسيم ڪرل مرحوم جي باري ۾ ”سنڌي ادب جو هي تاج بادشاهه“ مودن ڪلپنا جي متعلق ”ساگر کان گهرو هيري کان سخت“ ”هري هرڪوليس“ ارجن شاد جي باري ۾ ”شاداد من شاداد جهرو“ ”اسرار“ گوپند پنجابيءَ جي باري ۾ ”فرست جيئلمئن“ الطاف عباسي مرحوم جي باري ۾ لکيل ”گرتين جو ڪوڏيو“ ٻوٽي هيراندائيءَ لاءِ ”سندر، من مندر“ ثميره زرهن جو خاڪا ”سنڌي ادب جي خاتون اول“ رشيد حجاب جي باري ۾ ”قربانتي مزاج واري ليکڪا“ ندرام آزاد ”سنڌي ادب جو گلدستو“ تاج بلوچ جي باري ۾ ”سنڌي ادب جو ڪمپيوٽر“ کانسواءِ مرحوم حسام الدين راشديءَ جو خاڪو ”جيئن چنڊ لڳي ڪو تارن ۾“ ۽ پروفيسر رام پنجواڻيءَ متعلق لکيل خاڪو، ”سچ سونهن ۽ ڀلائيءَ جو هاشق“ نهايت خوبصورت خاڪا آهن.

هي ڪتاب ارم پبليڪيشن حيدرآباد طرفان ۱۹۸۲ ۾ شايع ٿيو.

ڄام ڄاهوٽ ۽ ڄاهوڙا :

هي علي احمد بروهيءَ جي لکيل خاڪن جو مجموعو آهي. هي خاڪا وقت بوقت هلال پاڪستان ۾ شايع ٿيندا رهيا آهن. هنن خاڪن ۾ وڏائي فقير جو خاڪو به شامل آهي. ان کان سواءِ اسماعيل قبرستاني، ڊاڪٽر ڊرنگو، رئيس ڪريم بخش نظاماڻي، خسرو خان چرڪس، سگندر ثاني، شاهه لطيف، جناب جي ايم سيد، سولانا دين محمد وفائي، محمد ابراهيم جويو، ڪنور ڀڳت، ديوان ڏهارام گدومل شاهائي، آخوند الهيجاڻو، نانو ڪوڙو مل، شانتي امان ۽ اهڙن ٻين ڪردارن جا ادبي خاڪا شامل آهن.

هي ڪتاب نيو فيلڊس پبليڪيشن ۱۹۸۳ شايع ڪيو.

ماء ڪاهوڙي هليا:

هي ڪتاب ناز سنائي جو لکيل آهي جنهن ۾ سنڌ جي اهم سياسي ۽ ادبي شخصيتن جا ادبي خاڪا ڏنل آهن، جيڪي شخصي نوعيت جا آهن. انهن شخصيتن ۾ شيخ عبدالعجيد سنڌي، حيدر بخش جتوئي، قاضي فيض محمد، ڪامريڊ غلام محمد لغاري، ڪامريڊ عبدالقادر انڙي، محمد صالح عاجز، محمد عثمان ڏيپلائي، مولانا غلام محمد گراسي، قاضي محمد اڪبر ۽ حاتم علويءَ جا خاڪا آهن.

هي ڪتاب سنڌي ساهت گهر طرفان ۱۹۸۴ ۾ شايع ڪيو ويو.

واٽ ويلدي:

علي احمد بروهيءَ جي هن ڪتاب ۾ عبدالقادر منگي، پاڻي ڪنور، ريشمان، عابده ۽ سردار مهر جا ادبي خاڪا ڏنل آهن.

هي ڪتاب نيو فيلڊس پاران ۱۹۸۶ ۾ شايع ڪيو ويو.

ڏيئا ڏيل ڦليل جا:

علي احمد بروهي جي لکيل هن ڪتاب ۾ ڪيترن دانشورن ۽ بزرگ هستين جا خاڪا آهن. انهن ۾ قاضي فضل الله، سوڪارنو، جي ڏي ميگهاوتي، پير علي محمد راشدي، شهيد فاضل راهو، شيخ عبدالقادر جيلاني، گوتم ٻڌ، سسيرو، سيد علي هجويري، مولانا جلال الدين رومي جي خاڪن سان گڏ تارا مسيم جو خاڪو به ڏنل آهي.

هي ڪتاب نيو فيلڊس پبليڪيشن حيدرآباد طرفان ۱۹۸۷ع ۾ شايع ڪيو ويو.

سڌن مڻي سڌڙا:

هن ڪتاب ۾ پاڻي چندارام، سيد جمال الدين بخاري، ملان دينو، سردار محمد ايوب خان ڪوٽائي، مولوي عبدالغفور سيتائي،

نواب آف کالا باغ ملڪ اسير محمد خان ۽ ڀائڻي ڪنور جا خاڪا آهن .

علي احمد بروهيءَ جو هي ڪتاب نيو فيلڊس پاران ۱۹۸۷ع ۾ شايع ڪيو ويو .

رڌن ۽ ڀڳت :

پير علي محمد راشديءَ جو هي ڪتاب اخباري ڪالمن تي ٻڌل آهي . هن ۾ لطف الله جوگي ، ميان نعمت الله قريشي کانسواءِ ٻين ڪيترن مشاهير جا مختصر خاڪا آهن .

هي ڪتاب سنگم پبليڪيشن ڪراچي طرفان ۱۹۸۹ع ۾ شايع ڪيو ويو .

ملهن تڏين هـ شعل .

تنوير عباسي جي لکيل خاڪن جي هن مجموعي ۾ علامه آءِ . آءِ قاضي ، شيخ عبدالمجيد سنڌي ، حيدر بخش جتوئي ، پير حسام الدين راشدي ، مولانا غلام محمد گرامي ، مقبول ڀٽي ، رشيد ڀٽي ، نسيم کرل ، عابده پروين ، ڏاڏا شاھ ، عمر بورجي ، ۽ ابن شاھ جا خاڪا ڏنل آهن .

هي ٻن ادبي خاڪا آهن . نيو فيلڊس پاران هي ڪتاب ۱۹۹۰ع ۾ شايع ڪيو ويو .

رسالن جا خاص نمبر :

ڪيترن ئي سنڌي رسالن ۾ ڪيترين اهم شخصيتن جي جيون خاڪن تي رٿيل خاص نمبر به ڪڍيا ويا آهن ، جن مان ڪن اهم نمبرن جو ذڪر ڪجي ٿو .

”جوت“ گولڊن جوبلي نمبر :

جوت جي هن خاص نمبر ۾ ديوان پرمانند ميوارام جي شخصيت جي مختلف پهلوئن بابت خاڪا ڏنا ويا آهن . هن ۾ سوڀراج

نرملاس، منوهر داس ڪوڙومل، ڏيارام وسمل ميرچنڊائي، جهٽ سنگھ، ايم آڏواڻي، پروفيسر چيتن ماڙيوالا، لالچند امرڏنومل جڳمهاڻي، هيرانند ڪرمچند، پروفيسر ڪي. وي. آڏواڻي ايم اي، پروفيسر ايس. ايس. ڦيرواڻي، ڪاڪوپيرومل مهرچند آڏواڻي ۽ ڪن ٻين جا لکيل ادبي ۽ جيون خاڪا آهن.

جوت جو هي گولڊن جوبلي نمبر جنوري ۱۹۴۷ع ۾ جوت جي آفيس حيدرآباد مان شايع ٿيو ان جو ايڊيٽر اين اين ڪوٽواڻي هو. ”ٽم هاڻي دهرائڻ“ جو سوانح نمبر:

ٽم هاڻي دهرائڻ جو هي نمبر سنڌ ۾ خاڪن جي تاريخ جو هڪ اهم حصو آهي. هن نمبر ۾ سنڌ جي اهم اديبن، دانشورن، عالمن ۽ چڱن مڙسن جي حياتي تي خاڪا پيش ڪيا ويا آهن. انهن مان ڪيترا خاڪا انگن اکرن جي آڌار تي لکيل جيون خاڪا آهن ته ڪيترا ذاتي تعلق ۽ واسطي جي بنيادن تي لکيل ادبي ۽ شخصي خاڪا پڻ آهن. عنوانن جي ورهاست هن طرح ڪيل آهي.

۱. علماء فضلاء، ۲. بغاوت جا ٻائي ۽ آزاديءَ جا علمبردار، ۳. قومي خادم ۽ سياسي رهنما، ۴. درويش ۽ فقرا، ۵. اديب ۽ شاعر، ۶. سگهوڙ ۽ سڻاڻا، ۷. متفرقات، ۸. ادبي بورڊ جا ميمبر.

هي هڪ جامع ۽ مستند دستاويز آهي جنهن ۾ شايد ئي ڪو سنڌ جو ان وقت جو اهم شخص رهجي ويو هجي. سنڌي ادبي بورڊ طرفان هي نمبر ۱۹۵۷ع ۾ شايع ٿيو. ان جو مرتب ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ ۽ ايڊيٽر مولانا غلام محمد گرامي ۽ اسسٽنٽ ايڊيٽر شمسهر الحيدري هو.

”ٽم هاڻي الرحيم“ جو ۱۳ صديءَ جا هاشاهير سلسلو:

ٽم هاڻي الرحيم جي هن خاص نمبر ۾ ۱۳ صدي جي ۱۲۰

اهم شخصيتن جا خاڪا ڏنا ويا آهن. هنن خاڪن جو انداز اهڙو آهي جو انهن کي مختصر جيون ڪهاڻيون به چئي سگهجي ٿو. شام ولي الله اڪيڊميءَ طرفان نڪرندڙ هن رسالي جو ايڊيٽر سنڌ جو عظيم عالم، محقق ۽ اديب علامه غلام مصطفيٰ قاسمي آهي، جنهن خود ڪيترين اهم شخصيتن جا خاڪا لکي هن پرچي ۾ شامل ڪيا آهن.

”الرحيم“ جو هي پرچو ۱۱-۱۲ شام ولي الله اڪيڊمي حيدرآباد سنڌ طرفان ۱۹۶۷ع ۾ شايع ٿيو.

مهراڻ جا هاڻڪ:

نئين زندگي رسالي ۾ شايع ٿيل قومي نغمن جي هن مجموعي ۾ ڪيترن شاعرن جا مختصر خاڪا پڻ ڏنا ويا آهن. ليڪن هي خاڪا انتهائي مختصر آهن. هن ڪتاب ۾ جن شاعرن جا خاڪا ڏنا ويا آهن انهن ۾ الهه بخش ابوجهو، حاجي محمود خادم، حافظ عبدالله، غلام احمد نظامي، حڪيم فتح محمد سيوهاڻي، نواز علي نياز، مخدوم صالح ڀٽي، نياز همايوني، عبدالڪريم گدائي، مرزا گل حسن ڪر بلاڻي (هن جي آتم ڪهاڻيءَ مان ورتل) علي محمد مجروح، مظفر حسين جوش، پروفيسر اياز قادري، شيخ عبدالله عبد، رشيد احمد لاشاري، پروفيسر عطا محمد حامي، هري درياڻي دلگير، مخدوم محمد زمان طالب الموليٰ، سيد ميران محمد شاه ۽ ٻيا ڪيترا شاعر. هي ڪتاب نئين زندگيءَ جي سلسلہ مطبوعات ۳، پاڪستان پبلڪيشن ڪراچي طرفان شايع ڪيو ويو.

مهراڻ جو ”شاعر“ نمبر:

ٽي ماهي مهراڻ جي هن خاص نمبر ۾ جن شاعرن جو ڪلام ڏنو ويو آهي تن جا مختصر جيون خاڪا پڻ ڏنا ويا آهن. هن ۾

ڪل ۱۳۱ شاعرن جا چيوڻ خاڪا آهن. جن ۾ مخدوم محمد زمان طالب الموليٰ، ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ، ڊاڪٽر شيخ ابراهيم خليل، عبدالله خواب، عبدالقيوم صائب، شيخ اياز، تنوير عباسي، نياز همايوني، شمشير الحيدري، امداد حسيني، بردو سنڌي، پروانو ڀٽي، غلام محمد ڪرامتي، جويو عبدالجبار شام، مقبول ڀٽي دانش ۽ تاج صحرائي سميت اهم شاعرن جا خاڪا آهن.

بهران جو هي خاص نمبر ۱۹۶۹ع ۾ شايع ٿيو.

امر جليل نمبر:

ماهوار سهڻيءَ جو هي نمبر مشهور سنڌي ليکڪ امر جليل جي فن ۽ شخصيت جي باري ۾ آهي. هن نمبر جا ليکڪ هي آهن: نسيم ڪرل، زيب ڀٽي، ماعتاب محبوب، مير محمد پيرزادو، عزيز ڪلمي بلوچ ۽ قمر شهباز.

هي خاڪا ادبي آهن ته جيون خاڪا به آهن جن ۾ امر جليل جي لکڻين ۽ هن جي ذاتي شخصيت جي باري ۾ تمام دلچسپ انداز ۾ بيان ڪيل آهي. ماهوار سهڻي جو هي نمبر سيپٽمبر ۱۹۷۳ع ۾ شايع ٿيو، هن جو ايڊيٽر طارق اشرف آهي.

نسيم ڪرل نمبر:

سهڻي رسالي جي هن نمبر ۾ سنڌ جي مشهور ڪهاڻيڪار نسيم ڪرل جا ڪيترا خاڪا ڏنل آهن. انهن ۾ پير حسام الدين راشدي جو ”هنهنجا ساريم سوسرا“ ڊاڪٽر غلام علي الانا جو ”نسيم ڪرل هڪ ڪهاڻيڪار“ نجم عباسي جو ”وڏيرو وڏيري جي نظر ۾“، تنوير عباسيءَ جو ”وڏيري ڪلاس جو پهريون ليکڪ“، شمشير الحيدريءَ جو، ”نسيم جي تاريخ جا گرائي“، عبدالقادر جوڻيجي جو ”وڏيرو نسيم ڪرل“، فريال نريما جو ”هنهنجو نانا“، حسين شاه

راشديء جو ”نسيم ڪرل“ شخصيت فن ۽ يادگيريون، طارق اشرف جو ”نسيم ڪرل جو تعارف“ شامل آهن.

هي خاڪا گهڻو ٿڌو شخصي قسم جا آهن ۽ ذاتي تعلق تي لکيل هئڻ جي ڪري انهن جي حيثيت ادبي آهي.

سهڻي جو هي نمبر ۱۹۷۴ ۾ شايع ٿيو.

گروهي نمبر ۴:

ٽي ماهي مهراڻ جي هن خاص نمبر ۾ سنڌ جي عظيم اديب ۽ بزرگ شخص مولانا غلام محمد ڪراسيءَ جي شخصيت ۽ فن تي مختلف اديبن ۽ عالمن جا لکيل چيون ۽ شخصي خاڪا شامل آهن.

هن پرچي جي ليکڪن ۾ محمد ابراهيم جويو، ڊاڪٽر غلام علي الانا، غلام رباني، ظفر حسن، تنوير عباسي، سراج الحق ميمڻ، شيخ عبدالرزاق راز، محمد اسماعيل عرساڻي، ڊاڪٽر ميمڻ عبدالمعجد سنڌي، پروفيسر احمد علي خواجہ، عبدالڪريم گدائي، رشيد ڀٽي، تاج بلوچ، امير جليل، پروانو ڀٽي، زيب ڀٽي، قاضي غلام محمد قريشي، خان محمد پنهور ۽ ٻيا شامل آهن. واضع رهي ته ڪراسي صاحب وفات ڪرڻ تائين ”مهراڻ“ جو ايڊيٽر هو. مهراڻ جو هي پرچو ۲۵ نمبر ۴، سال ۱۹۷۶ ۾ شايع ٿيو.

چهار ماهي سنڌي ادب جو قائد اعظم نمبر ۴:

چهار ماهي سنڌي ادب جي هن خاص نمبر ۾ قائد اعظم محمد علي جناح جي شخصيت جي مختلف پهلوئن تي خاڪا ڏنا ويا آهن.

ليکڪن ۾ ڊاڪٽر غلام علي الانا، الهر رکيو ٻٽ، نامدار خان (مترجم قاسم حيدر)، ڪريم بخش چن، سيد قوي احمد (مترجم قاسم حيدر) شامل آهن. هنن خاڪن ۾ قائد اعظم جي شخصيت جو احوال اهڙي انداز سان ڪيل آهي جو مسلم ليگ توڙي پاڪستان

جي تهريڪ جو احوال پڻ ملي ٿو. انسٽيٽيوٽ آف سنڌ الاڄي جي ڇهه ماهي رسالي سنڌي ادب جو هي هرڇو ۱۹۷۶ع ۾ شايع ٿيو. علامه اقبال نمبر :

ٽي ماهي مهراڻ طرفان علامه اقبال جي شخصيت تي هي نمبر جولاءِ - ڊسمبر ۱۹۷۷ع ۾ شايع ڪيو ويو. هن هرڇي ۾ ڪجهه خاڪا ترجمو آهن ته ڪجهه اصلوڪا. ترجمو ڪندڙن ۾ وليرام ولي، گل محمد شاه رضوي ۽ سومار علي سورو شامل آهن، جڏهن ته مولانا غلام محمد گرامي مرحوم اصلوڪو خاڪو لکيو آهي.

هتي هندستان جي مشهور سنڌي رسالي ڪونج جو ذڪر ڪرڻ تمام ضروري آهي جنهن پروفيسر رام پنڄواڻي، نارائڻ شام ۽ ٻين اديبن جا خاص نمبر ڪڍيا جن ۾ هنن جي حياتي تي ادبي توڙي جيون خاڪا ڏنل آهن.

متفرق ڪتاب :

مٿي ڄاڻايل ڪتابن ۽ رسالن کان سواءِ ڪيترا ئي ٻيا ڪتاب آهن جن ۾ مختلف شخصيتن جا جيون توڙي ادبي خاڪا ملن ٿا. اهڙن مان ڪي خاص ڪتاب هي آهن.

لاڙ جي ادبي ۽ ثقافتي ٽاريخ :

ڊاڪٽر غلام علي الانا جي هيءَ ايڇ - ڊي جي لاءِ مقالي طور لکيل هن تاريخ ۾ لاڙ جي ڪيترن اهم شخصيتن جا جيون خاڪا ڏنا ويا آهن، انهن ۾ بزرگ، عالم، لوڪ ادب جي شاعرن ۽ ٻين مشاهير جا مختصر ليکن معلوماتي جيون خاڪا ڏنل آهن.

هن تاريخ ۾ پير صدرالدين، محمد هاشم مخلص، حافظ عبدالله بسل، غلام احمد ”ساقی“، محمد صدیق ”مسافر“، علامه مخدوم معين الدين ٺٽوي، مخدوم محمد هاشم ٺٽوي، مولوي محمد عثمان، حافظ تقی، اسدالله شاه، مولوي احمد ملاح، شيخ پرڪيو

ڪاتيار، شيخ حماد جمالي، شاه عنايت صوفي شهيد، ساجن سوائي،
شاه ڪريم، خواجہ محمد زمان، مير غلام علي خان، سيد ميران
محمد شاه، شاه محمد ناين نڙ وارو ۽ ٻين ڪيترن اهم شخصيتن
جا جيون خاڪا آهن. هي ڪتاب انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي طرفان
۱۹۷۷ع ۾ شايع ڪيو ويو.

سانگهڙ جا سڀا جهڙا -

هن ڪتاب ۾ الحاج غلام قادر ناريچو، جمعدار ڪوڙو خان
ناريچو ۽ سردار محمد بخش ناريچو جا جيون خاڪا شامل آهن. هي
جيون خاڪا سياسي نوعيت جا آهن.

هي ڪتاب ٻاٻوار پرنٽرس، بدينگ، گاڏي کاتو حيدرآباد
مان سردار محمد بخش ناريچو جون ۱۹۷۹ع ۾ شايع ڪيو.

ڏلڻ اڻ ڏلڻ -

ڊاڪٽر نجم عباسيءَ جي هن ڪتاب ۾ ڪيترن شاعرن ۽
اديبن جا مختصر ادبي خاڪا ڏنل آهن. هي ڪتاب سنڌي ساهت
گهر حيدرآباد طرفان ۱۹۸۰ع ۾ شايع ڪيو ويو.

دربار قلندر -

حالانڪ هي سيوهڻ جي تاريخ جي بيان ۾ لکيل ڪتاب
آهي ليڪن ان ۾ قلندر جي ڪيترن ئي معتقدن جا جيون خاڪا
ڏنل آهن. انهن ۾ سڪندر بودلو، سيد مير ڪلان، شيخ مڪن،
شاه گودڙيو، پير پٺو، مخدوم بلال شهيد، رمضان فقير ۽ ٻيا
ڪيترا ان دور جا بزرگ شامل آهن.

عنايت الله پٽي جي لکيل هن ڪتاب کي نياز حسين شيخ
دڪاندار قلندري بازار سيوهڻ، ۱۹۸۱ع ۾ شايع ڪيو.

اندر جلدن اچ -

مهتاب محبوب جي هندستان جي هن سفر نامي ۾ موهن ڪلپنا

جو لکيل مهتاب محبوب جو مختصر خاڪو ”سنڌي ادب جو تاج محل“ سنڌي خاڪا نگاري ۾ وڏي حيثيت رکي ٿو. هي ڪتاب ارم پبليڪيشن حيدرآباد طرفان جنوري ۱۹۸۱ع ۾ شايع ڪيو ويو.

ڳالهيون ڳوٺ وڏن جون -

هي ڪتاب مرحوم پير حسام الدين راشديءَ جو لکيل آهي، جنهن ۾ هن سنڌي عالمن ۽ مورخن ۽ شاعرن جا جيون خاڪا لکيا آهن. انهن ۾ محمد عارف ”بیدل“ منشي صاحب راءِ آزاد ۽ آخوند محمد بچل، مير علي شير قانع، سولانا محب علي سنڌي ۽ مولانا دين محمد وفائي جا خاڪا شامل آهن.

هي خاڪا جدا جدا وقتن تي مختلف رسالن ۾ شايع ٿيل هئا جيڪي هڪ هنڌ سهيڙيا ويا آهن ۽ انجمن تاريخ سنڌ ڪراچيءَ طرفان ۱۹۸۱ع ۾ شايع ڪيا ويا.

سوانح حيات نمبر، ماهنام شريعت - سڪو -

هي هڪ اهم پرچو آهي جنهن ۾ سنڌ جي ڇهن ضلعن، سکر، شڪارپور، جيڪب آباد، لاڙڪاڻو، دادو ۽ خيرپور جي عالمن جا جيون خاڪا ڏنا ويا آهن. اهڙيءَ طرح هن نمبر ۾ ۲۸۶ عالمن جا خاڪا آهن.

ماهنام شريعت جو هي نمبر آڪٽوبر ۱۹۸۱ع ۾ شايع ٿيو. ان جو ايڊيٽر محترم عبدالوهاب چاڙھو.

ساروڙيون -

صحافي ۽ اديب گرداس واڏواڻيءَ جي هن ڪتاب ۾ پير علي محمد راشدي، ديوان ڏيارام گدومل ۽ نانگن جي بادشاهه نواب محمد خان لغاري جا جيون خاڪا ڏنل آهن.

هي ڪتاب آڪم پبليڪيشن ايجنسي حيدرآباد طرفان ۱۹۸۱ جي ڊسمبر مهيني ۾ شايع ڪيو ويو.

ترورا:

تنوير عباسي جي هن ڪتاب ۾ مولانا غلام محمد گرامي، نسيم احمد کرل، ڏاڏا شاهه ۽ عابده پروين جا ادبي خاڪا ڏنل آهن. ٻولي ۽ پيشڪش جي لحاظ کان هي تمام دلچسپ خاڪا آهن، جن ۾ تنوير پنهنجي ذاتي تعلقات ۽ مشاهدي جي زور تي مٿي جائزاهل شخصيتن جي تصوير چٽي آهي.

هي ڪتاب سهڻي پبليڪيشن حيدرآباد طرفان ۱۹۸۱ ۾ شايع ڪيو ويو.

حضرت سچل سرمست:

هي مختصر جيون خاڪو قاضي علي اڪبر درازي مرحوم جو لکيل آهي جيڪو سچل سرمست جو عقيدت مند هو. هن جي عقيدت هن خاڪي مان به معلوم ٿئي ٿي. هن جيون خاڪي ۾ سچل سرمست جي چئن ۽ وفات جي انگن کانسواءِ ٻيو سڄو مواد جذباتي نوعيت جو آهي.

هي سچل سرمست يادگار ڪميٽي طرفان ۱۹۸۱ ۾ شايع ڪيو ويو.

خوش خيبر محمد هيسباڻي:

تنوير عباسي جو لکيل هي جيون خاڪو ڪلام خوش خيبر محمد هيسباڻي ۾ ڏنو ويو آهي. هن جيون خاڪي ۾ حقيقتن انگن اکرن جي بنياد تي هن شاعر جي حياتي جو احوال ڏنل آهي. هي ڪتاب سنڌي ادبي ورڊ ۱۹۸۳ع ۾ شايع ڪيو.

پير حسام الدين راشدي ڏهيو:

پير حسام الدين راشدي ڏهيو جي هن نمبر ۾ سنڌ جي عظيم محقق ۽

دانشور پير حسام الدين راشديء جي ذات، فن ۽ فڪر تي تمام گهڻا خاڪا شامل آهن. ليکڪن ۾ پير علي محمد راشدي، يڪم ممتاز راشدي، جناب جي ايم سيد، علامه غلام مصطفيٰ قاسمي، غلام رباني، الياس عشقي، ڊاڪٽر سدرنگاڻي خادم، رشيد پٽي، جي الانا ۽ ٻيا ڪيترا اهم اديب ۽ دانشور شامل آهن.

هن پرچي ۾ پير صاحب جي شخصيت تي ڊاڪٽر غلام علي الانا، ڊاڪٽر سيد عبدالله، رئيس ڪريم بخش نظاماڻي، جميل الدين عالي، پريشان خٽڪ، حڪيم محمد سعيد، سيد جلال الدين، عبدالرحمان، اعجاز الحق قدوسي، ڊاڪٽر رياض الاسلام، ۽ اديبن سان اسر جليل، مهتاب محبوب، نفيس احمد شيخ، عنايت بلوچ، محمد ابراهيم جويو ۽ ٻين خاڪا لکيا آهن. هي خاڪا ادبي ۾ آهن ته جيون خاڪا به آهن. ٽه ماهي مهراڻ جو هي نمبر ۱/۱۹۸۳ ۾ شايع ٿيو.

ڏوري ڏوري ڏيهه:

تنوير عباسيءَ جي هن سفرنامي ۾ ڊاڪٽر الچن ۽ ڊاڪٽر شڪل جا مختصر خاڪا ڏنل آهن. ٻولي ۽ پيشڪش جي لحاظ کان هي خاڪا به وڏي اهميت رکن ٿا.

تنوير عباسيءَ جو هي سفرنامو سهڻي پبليڪيشن حيدرآباد طرفان ۱۹۸۳ ۾ شايع ڪيو ويو.

ذواب شاهه ضلعو، تاريخي شهر ۽ شخصيتون:

هن ڪتاب ۾ ماهتي پرڳڻي جي مشهور شخصيتن جا خاڪا ڏنل آهن. انهن ۾ قاضي غلام علي، ديوان آتمارام، تولارام قلهاڻي، ڪريم بخش چارڻ، جيوت رام ويڙهو، مسل مستاڻي، ماسٽر چندر، گوپند مالهي، ڪرشن ڪنواڻي، پروفيسر هاسانند جادوگر، مولوي

عبدالخالق خلیق مورائي، قاضي خدا بخش، رحيم بخش قمر، نذیر قاضي، سيد پناه علي شاه، احمد بخش احمد مورائي، ڊاڪٽر غلام حيدر ٻرڙو، شهيد عبدالرزاق سومرو، سيد نذر شاه، سيد خير شاه، محترم ايڇ ايم خوجا، قاضي فيض محمد، پيرسرام ضيا، بردو سنڌي، قمر شهباز، منير سنڌي ”ماڻڪ“ حمود سنڌي، منظور قريشي، عبدالڪريم ارشد، تولارام لائي، سرپنڊ ملوڪ چند، جيوتراہ موٽوائي ۽ ٻين ڪيترن عالمن ۽ اديبن جا جيون خاڪا ڏنل آهن. هي ڪتاب ڊاڪٽر قريشي حامد علي خانائي نوابشاه بسترڪٽ ڪلچرل سوسائٽي طرفان اپريل ۱۹۸۷ع ۾ شايع ڪيو.

ساهيوال جيل جي ڊائري:

شيخ اياز جي هن ڊائريءَ ۾ حفيظ قريشي، حشو ڪيولرامائي، محمد ابراهيم جوڻو، حيدر بخش جتوئي، ڪاريد پوهيو ۽ ڪيترن اديبن، شاعرن، سياسي ورڪرن ۽ قومي ڪارڪنن جا مختصر خاڪا موجود آهن. هي پنهنجي نوعت جا نهايت اهم ادبي خاڪا آهن. هي ڪتاب نيو فيلڊس پبليڪيشن ٽنڊو واهي محمد حيدرآباد طرفان ۱۹۸۶ع ۾ شايع ڪيو ويو.

موٽي جي ٻهراڻ جا:

هن ڪتاب ۾ سنڌي ٻوليءَ جي پنجاهه برک ليکڪن جو مختصر احوال ڏنل آهي. هن ڪتاب ۾ اها جدت آهي ته انهن اديبن جا فوٽو به ڏنل آهن.

هي ڪتاب فيروز احمد جو مرتب ڪيل آهي ۽ نيو فيلڊس پبليڪيشن طرفان ۱۹۸۷ع ۾ شايع ڪيو ويو.

شهباز پبليڪيشن جو ”ڏيڍ لائي نهبر“:

شهباز پبليڪيشن حيدرآباد طرفان برک اديبن مرحوم محمد عثمان

ڏيپلائيءَ جي جيون تي لکيل ڪيترن ئي خاڪن تي مشتمل هي ڪتاب نور عباسي حيدرآباد مان شايع ڪيو.

هنن مجموعن، ڪتابن ۽ رسالن کانسواءِ ٻين ڪيترن رسالن ۽ اخبارن ۾ مختلف وقتن تي مختلف شخصيتن جا نمبر پڻ نڪرندا رهندا آهن جن ۾ ڪيترن ئي اهم مذهبي، ادبي، سماجي، سياسي، ثقافتي شخصيتن جا جيون خاڪا آهن. ليڪن جيئن ته اهي ٽڙيل ٻڪڙيل آهن، تنهن ڪري جيستائين اهي سهڙي ڪنهن هڪ هنڌ جمع نه ڪيا ويندا، تيئن انهن جي اهميت جو اندازو نه لڳائي سگهيو. جديد سنڌي ادب ۾ جيون ڪهاڻي توڙي جيون خاڪا نهايت اهم جڳهه ولاري چڪا آهن. يورپي اديبن وانگر سنڌي اديب به هاڻي جيون ڪهاڻين ۽ خاڪن جي اهميت ڄاڻي چڪا آهن، اهوئي سبب آهي جو هن وقت جيون ڪهاڻي ۽ خاڪا مڪمل ادبي صنف جو مان حاصل ڪري چڪا آهن.
